

CARTEA CĂRȚILOR

ici o altă operă a spiritului nu a avut asupra destinului uman o mai profundă și mai durabilă înrâurire decât Biblia, pe drept cuvânt supranumită „Cartea cărților”. Ei i se datorează și în ea este cuprinsă acea extraordinară unitate și continuitate de credință pe care le întruchipează, de peste 3000 de ani, poporul evreu și cultura sa. Pe temelia ei, dar cu un nou conținut, Isus Hristos, Messia cel prevestitor de profeți, a dăruit lumii o și mai adâncă unitate a sufletelor și a cugetelor, care, de 2000 de ani, înseamnă creștinismul – o componentă indisolubilă a credinței, a culturii, a concepției omului despre viață, despre lume și despre sine, despre relația sa cu tainele existenței. Inspirație și înțelepciune divină și omenească sunt împletite în acest unic moment clădit prin veacuri, pe care le-a străbătut până astăzi cu neclintire. E compusă din câteva zeci de cărți, cu conținut variat: istoric, dogmatic, ritual, poetic, filosofico-moral. Cam pe la mijlocul secolului al II-lea p.Chr. i s-a dat numele de Biblia, pluralul grecesc al cuvântului Βιβλίον care, după ce inițial însemnase „fâșie de papirus”, a ajuns să însemne diminutivul pentru „carte”. Însușind milenii de istorie și revelație, Biblia a avut ea însăși propria istorie în cultura și în credința popoarelor, fiind tâlmăcită, treptat, în aproape toate limbile pământului. Masiva parte scrisă înainte de propovăduirea învățurii Mântuitorului, de operele evangheliștilor și ale apostolilor formează cartea sacră a religiei poporului evreu. Alcătuirea ei s-a desfășurat în timp cam de un mileniu, începând de la o dată greu de precizat. Este acceptată în parte de creștinism, mai ales în ce privește conținutul istoric, poetic, filosofico-moral și simbolic, dar nu pe aceeași treaptă cu revelația credinței, cu „legea cea nouă” adusă de Mântuitor.

Creștinismul ține însă seamă de faptul că această parte a Bibliei a fost ce cunoscută de Isus și de apostolii săi, că învățătura cea nouă, precum însuși Fiul Domnului o afirmă în mai multe rânduri, nu venea să înlăture „să strice”, ci să îndrepte legea, fie printr-o nouă viziune, fie restabilindu-i sensurile veritabile, originare, vii, reduse uneori, de trecerea vremii, la enunțuri formale. Spre a deosebi părțile ei mari, iudaică și creștină, primei i s-a dat numele de Vechiul Testament (mai corect ar fi trebuit spus *Vechiul Legământ*), iar celei de a doua Noul Testament.

Redactarea ultimelor cărți ale Vechiului Testament s-a încheiat cam prin secolul al V-lea, poate chiar în al IV-lea a.Chr. S-au adăugat mai târziu unele părți istorice, care însă nu sunt recunoscute ca organice nici de tradiția iudaică, nici de o parte a celei creștine. Versiunile originare au fost redactate în ebraică, mai târziu în aramaică – limba uzuală printre evrei după întoarcerea din așa-numita „robie babilonică”, adică deportarea lor în Mesopotamia de către invadatorii asirieni și caldeeni, între secolele VIII-VI a.Chr. A cunoscut copii și variante, a suferit îndreptări; tuturor, către finele primului mileniu al erei creștine, un șir de învățați le-a stabilit o formă devenită de atunci oficială, copiată în continuare cu grijă, și numită *masoretică* (din ebraica târzie: *masoreth* = tradiție, legătură). În fapt, până acum vreo 50 de ani, cele mai vechi manuscrise ebraice sau aramaice ale Vechiului Testament, ajunse până la noi, erau copii databile din secolele IX-X. Dar, pe de o parte, mărturia celebrului istoric Flavius Josephus (cca. 40-100 p.Chr.), pe de alta, descoperirea (în 1947) a nu mai puțin celebrelor manuscrise de la Qumran (pe țărmul Mării Moarte) atestă că în secolul I p.Chr. textul Vechiului Testament era fixat în linii esențiale, cu excepția unor variante de lectură pe care masoreticii vor căuta să le unifice.

O dovadă despre un timp mai îndepărtat în care Vechiul Testament era deja consemnat în scris e constituită de traducerea efectuată în limba greacă în secolul al III-lea a.Chr. Ea a fost solicitată de numeroasa și bogata populație evreiască din Alexandria, capitala unuia din regatele elenistice. Deși se afla într-un proces de grecizare, ca limbă, această importantă minoritate își păstra credința originară. Suveranul Ptolemeu Philadelphul (285-246 a.Chr.) a venit în întâmpinarea dorinței influențelor lui supuși; a autorizat-o și chiar a sprijinit-o, cerând preoților și învățaților evrei de la Ierusalim, păstrători de manuscrise ale cărților sacre, să le trimită pe acestea la Alexandria. Acolo, ele au fost preluate de un grup de 70 de învățați, care au săvârșit traducerea lor în grecește.

Așa a apărut celebra *Septuaginta* („a celor șaptezeci”), astfel numită după numărul traducătorilor. Ea a fost încheiată de continuatori ai acestora către sfârșitul secolului al III-lea a.Chr., după opiniile unor cercetători chiar ceva mai târziu. Fiind o transpunere într-o limbă de cultură universală, larg cunoscută de-a lungul vremurilor în mediile ecleziastice și intelectuale în general, *Septuaginta* este până astăzi, pentru teologi și filologi, o versiune fundamentală a Vechiului Testament. În afară de ea, s-au mai făcut și alte traduceri din ebraică în greacă. Ultima dintre cele ce ar putea fi numite „istorice” datează din Veneția, din secolul al XIV-lea, operă a unui anonim. Evreii preferă, bineînțeles cu excepția textului genuin, traducerea grecească a unui anume Akylas din Sinope, care a trăit pe timpul împăratului Hadrian (117-138 p.Chr.). Ei o consideră mai apropiată de textul ebraic decât *Septuaginta*.

Traducerea integrală a Bibliei în limba latină a fost dusă la bun sfârșit în jurul anului 400 p.Chr. de către Sfântul Ieronim. Era un timp în care latina devenise limba de comunicare în întreg spațiul Imperiului Roman. De aceea traducerea Sfântului Ieronim i s-a spus *Vulgata* („în obște cunoscută”). Spre deosebire de *Septuaginta*, ea a cuprins și Noul Testament, fiind astfel prima veritabilă „integrală” a Bibliei, în înțelesul actual al cuvântului.

Cărțile Noului Testament au fost scrise inițial în limba greacă. O primă ediție critică, din punct de vedere filologic, le-a dat-o celebrul umanist Erasmus din Rotterdam, în anul 1516. Despre Evanghelia

Sfântului Matei există mărturii că a fost redactată în aramaică. Acest text s-a pierdut, dar din fericire el fusese tradus și în grecește, versiune în care s-a păstrat.

Primele care au fost consemnate în scris par a fi epistolele Sfântului Pavel, între anii 48-60 p.Chr. Cele patru evanghelii, Faptele Apostolilor și alte părți alcătuitoare ale Noului Testament au fost scrise între anii 60-100, ultima fiind, probabil, Apocalipsul Sfântului Ioan din Patmos. E de remarcat, prin urmare, că în vreme ce Vechiul Testament, având – e adevărat – o întindere mult mai mare, a fost alcătuit pe rând, în decurs de aproape 1000 de ani, Noul Testament a fost fixat în scris cam în 50 de ani, poate cu ceva mai mult, dacă am admite ipoteza că aceia care au stat în preajma Mântuitorului au făcut însemnări, măcar în parte, ale spuselor și faptelor Lui, pentru a le folosi apoi în forma redactată, rămasă posterității.

Cărțile Noului Testament au circulat la început separat. Numai pe la începutul secolului al II-lea au fost grupate la un loc. Tot atunci, Faptele Apostolilor au fost constituite ca un capitol aparte de Evanghelia Sfântului Luca, iar nu mult mai târziu Sfântul Iustin a folosit pentru întâia dată numele *evanghelie* (din grec. „vestirea cea bună”) pentru cele patru cărți care vorbesc despre viața, învățătura și faptele Domnului nostru Isus Hristos.

Pe la anul 190, când marele gânditor creștin Tertullian a tradus în latină fragmente din acestea, el a redat sintagma elină *Καινή διαθήκη* prin Noul Testament (deși mai exact al fi fost *Noul Legământ*), nume care s-a consacrat pentru partea creștină a Bibliei. Și tot în perioada în care învățătura Mântuitorului se răspândea în Imperiul Roman, cu precădere în limbile greacă și latină, Noul Testament a început a fi denumit și *Sancta Scriptura*, termen traducând pe grecescul *Τα χιέρα γραίνατα*.

De-a lungul secolelor, *Vulgata* a cunoscut și ea numeroase copii manuscrise, cu lecturi variate și cu destule greșeli de copisti. În cele din urmă, Conciliul de la Trento (1545-1563) a stabilit textul latin care a rămas oficial pentru lumea catolică.

Cu începere din secolul al IV-lea, versiunilor Bibliei în limbile Orientului Apropiat și ale culturii clasice li s-au adăugat treptat traduceri în limbile noilor popoare luminate de creștinism. Printre acestea, ele își vor forma limba proprie, adaptată exprimării scrise. Așa au fost: traducerea în gotică, de către episcopul Wulfila (sec. IV); în anglo-saxonă, de către învățatul Beda Venerabilul (sec. VIII); în slava medievală, de către misionarii Chiril și Metodiu și discipolii lor (secolele IX-X). De pe la sfârșitul secolului al XIII-lea datează traduceri în franceză și în spaniolă, din secolele al XV-lea – al XVI-lea în german, poloneză, italiană, maghiară ș.a.

Au marcat un moment cu consecință benefică în cultură, dar aducător de grele tulburări în istorie, traduceri efectuate de John Wycliff în engleză (1380-1383) și de Martin Luther, direct din ebraică, în limba germană (cam între 1522-1532). Au constituit de asemenea un eveniment la timpul lor marile Biblii poliglote (cu texte paralele în mai multe limbi, începând cu ebraica, greaca și latina), editate în secolele al XVI-lea – al XVII-lea în Spania, Țările de Jos, Franța și Anglia. Cu multă dreptate, autorii uneia din versiunile românești mai recente subliniau că „Biblia înscrie, prin traducerea ei, în istoria neamurilor iubitoare ale lui Hristos, mari momente religioase și literare”. Așa a fost ea, cu prisosință, și în istoria poporului român. Primele traduceri biblice în românește datează din secolul al XVI-lea. Ele stau ca acte de naștere pentru începuturile limbii române literare. Pe de altă parte, aceleași traduceri au reflectat disputele religioase stârnite de mișcările de Reformă, împreună cu încercările de a-i atrage pe români la confesiunile luterană sau calvină. Potrivit unor ipoteze larg acceptate în trecut, mai puțin astăzi, ele ar fi fost datorate influenței husitismului, doctrină care, prin reformatorul ceh Jan Hus, s-a condus în mare parte după ideile englezului John Wycliff și, printre altele, preconiza traducerea cărților sacre în limbile vernaculare (populare).

Toate aceste împrejurări contribuie la explicarea motivelor pentru care primele traduceri biblice în românește s-au făcut în Transilvania, provincia în care, în secolul al XVI-lea, s-au răspândit principalele curente ale Reformei, fiecare cu spiritul militant insistent, propriu doctrinelor de dată recentă, pretinzându-se purtătoare ale unui mesaj înnoitor.

Manuscrisele care conservă astfel de traduceri s-au descoperit în Bucovina. Ele poartă numele de *Codicele Voronețean* (cuprinzând fragmente din Faptele Apostolilor și trei epistole), *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzachi*. S-a crezut multă vreme că ar fi fost scrise în Maramureș, pe la sfârșitul secolului al XV-lea. Cercetările mai recente consideră că originalele traducerilor datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea, fiind localizate în zona Banat – Hunedoara, în timp ce copiile textelor rotacizante provin din Moldova și sunt scrise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Pentru formarea și fixarea limbii române, o însemnătate mult mai mare au avut-o primele traduceri tipărite, și anume la Brașov, de către diaconul Coresi, între 1559-1583. El venea din Țara Românească, iar activitatea sa de traducător și tipograf în cetatea de sub Tâmpa a fost sprijinită de magistrații sași ai orașului care devenise un centru de prim ordin al luteranismului în Transilvania.

Tipărirea de cărți religioase în românește (unele însă și în slavonă) denotă inițiativa prozelitismului luteran (în vreo două dintre tipărituri și calvin). La fel și câteva particularități în conținut, fără însă ca acestea să constituie îndepărtări flagrante de la sensurile originare. În fapt, Coresi n-a fost cătuși de

puțin un militant confesional, ci un om de meserie, care a executat, cât s-a priceput mai conștiincios, comanda primită de la plătitor. Fiind venit din Muntenia, datorită lui – așa precum graiul din Ile de France pentru franceză, sau toscana pentru italiană – vorbirea de pe versanții Carpaților Meridionali a devenit baza limbii române literare, desigur fără ca el să poată fi conștient de pasul care se săvârșea, cu consecințe în veac, prin modesta lui osârdie. Coresi a tipărit, printre altele, cele patru evanghelii (*Tetraevanghelul*, 1561), *Faptele Apostolilor* (*Lucrul apostolesc*, 1566), *Psaltirea* (1570) și o *Psaltire slavo-română* (1577).

Ultima traducere biblică tipărită în limba română în secolul al XVI-lea a fost așa-numita *Palia de la Orăștie*, din 1582, intenționată ca instrument al propagandei calvine. După cum indică numele ei, provenit din limba greacă (παλαια = veche), ea năzuia să cuprindă întreg Vechiul Testament. Nu s-a reușit însă decât traducerea primelor două cărți ale acestuia: Geneza și Exodul. Prin limba ușor superioară celei a lui Coresi, *Palia* adaugă încă o pagină la istoria limbii literare române.

Cărțile coresiene și *Palia* s-au tipărit, potrivit posibilităților de înțelegere din partea știutorilor de carte români ai vremii aceleia, cu litere chirilice. Pentru traduceri, s-au folosit fie manuscrise mai vechi, fie traduceri maghiare (*Palia de la Orăștie*, după *Pentateucul* lui Gáspár Heltai), fie slave. „Den limbă sârbească pe limbă românească” – se trădează Coresi într-un pasaj.

Războaiele și alte tulburări intervenite în toate cele trei țări române după 1590 (îndelungatul conflict armat otomano-habsburgic, luptele conduse de Mihai Viteazul, revolte nobiliare, intervenție polonă etc.) au întrerupt pentru câteva decenii activitatea culturală, mai ales cea în limba română.

Abia la 1648, din nou dintr-o inițiativă calvină, patronată de însuși principele Gheorghe Rákoczi I, mitropolitul Simeon Ștefan a tipărit la Alba Iulia (Bălgrad) *Noul Testament* în întregime. Ne aflăm de data aceasta în fața unei opere mai importante decât cele anterioare. Pe de o parte, fiindcă traducătorii afirmă că au folosit și confruntat „izvodul grecesc”, „izvodul lui Ieronim” și „izvodul slovenesc carele-i izvodit slovenește din grecească și e tipărit în Țara Moscului... însă de cea grecească nu ne-am depărtat, știind că... easte izvorul celorlalte”.

Din compararea textelor, s-a tras concluzia că *Noul Testament de la Bălgrad* a utilizat, în principal, o versiune latină (*Biblia Sacra*), pe lângă celelalte surse secundare, la care se adaugă și „întorsătura” cea veche a lui Coresi.

În orice caz, sunt exegeți care consideră această operă drept cea mai valoroasă tipăritură biblică din cultura română, până la *Biblia de la Blaj* din 1795. Afirmăția ar putea părea surprinzătoare, întrucât sugerează superioritatea calitativă față de *Biblia de la București* (1688), recunoscută îndeobște ca un monument cultural de primă mărime. Aprecierea se bazează poate nu atât pe textul în sine al traducerii, cât pe notabila predoslovie a mitropolitului Simeon Ștefan, pagină antologică în literatura noastră veche, fiind întâiul eseu lingvistic din cultura română care pune problema neologismelor, afirmă necesitatea tipăririi de cărți pentru tot neamul românesc, a creării unei limbi unitare și folosirea de cuvinte care să fie înțelese de toți, așa precum banii cei buni sunt primiți de toată lumea.

La 1688 literatura religioasă cunoaște cel mai mare eveniment din istoria ei de până atunci: apariția la București, într-o ținută grafică aleasă, a *Bibliei* întregi, numite adesea „a lui Șerban Cantacuzino”, după luminatul domn care a patronat-o cu generozitatea lui. Există motive de a se crede că pentru Vechiul Testament îngrijitorii acestei mari ediții au folosit copia unei traduceri efectuate de Nicolae Milescu spătarul, care circula pe atunci în manuscris. Ea pare a fi fost revăzută de mitropolitul Dosoftei și adusă, în anumite împrejurări, la București, poate de ieromonahul Mitrofan, un conlucrător la tipărirea învățatului ierarh moldovean, refugiat și el în 1686, când mai-marele său fusese silit să ia calea exilului, în Polonia. Oricum, chiar dacă în elaborarea ei s-au folosit manuscrise sau cărți anterioare, *Biblia de la București* n-a fost operă de copiere sau de compilație. La desăvârșirea ei au lucrat, în cele din urmă, frații cărturari Radu și Șerban Greceanu. Cu această operă s-a încununat un secol și jumătate de strădanii pentru transpunerea în românește, „în limba veche și-nțeleaptă”, a acestui monument universal al credinței și al culturii.

În Principate, unde scrierile, atât laice, cât și religioase, au fost, după 1711-1716 tot mai copleșite de grecismul susținut de domnitorii fanarioți, nu s-a mai putut realiza, pe parcursul secolului al XVIII-lea, ceva comparabil cu marea operă de la 1688. A avut loc, în schimb, o nouă și semnificativă mișcare pendulară a ceea ce era tot mai unitara conștiință românească. Precum fusese în secolul al XVI-lea, Transilvania a revenit în fruntea activităților promotoare de credință și de cultură.

Urmare a unirii unei mari părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei (1698-1700), s-a deschis orizontul lor către centrele apusene de învățătură. În Transilvania, s-a format, din tineri trecuți prin seminariile și colegiile de la Viena și Roma, acea „Școală Ardeleană” care a așezat temelia culturii și conștiinței naționale moderne. În cadrul trudei neobosite de scriere și publicare de opere istorice și lingvistice, învățații Școlii Ardelene, clerici uniți, în majoritate, au pus la loc de frunte și publicarea de literatură religioasă. Deschizând un capitol nou în dezvoltarea istoriografiei și lingvisticii, Școala Ardeleană a năzuit totodată să elibereze limba română, nu în ultimul rând, scrierile religioase, de caftanul greoi și învechit al slavonismului, și să o aducă mai aproape de eleganța rezonanțelor ei originare, latine.

Dintre aceste stăruințe nu putea lipsi aceea de a înfăptui marea împlinire a oricărei literaturi religioase de oriunde, printr-o nouă traducere și editare a Bibliei. Încă episcopul Petru Pavel Aron (1751-1764) se încumetase la o altă traducere, fără a o fi putut publica.

Misiunea avea să fie asumată și dusă la bun sfârșit de Samuil Micu, cel mai fecund editor și traducător de carte religioasă dintre învățații Școlii Ardelene. Îndemnul i-a venit mai întâi de la episcopul de Oradea, Ignatie Darabant, unul din prelații care au încurajat mult această mișcare de înnoire culturală și națională. A început munca pe la 1783, după textul grecesc și cel latinesc, nu fără a fi consultat și cărți anterioare în românește – *Palia, Noul Testament de la Bălgrad și Biblia de la București*. Face uneori aluzii la textul ebraic, la cel arab și persan, deși, cel puțin pe ultimele două, e improbabil să le fi utilizat direct. A continuat, cu întreruperi, cam un deceniu. A colaborat cu el și episcopul Ioan Bob, împreună cu un grup de învățați blăjeni numiți de acesta, revizuiind traducerea – mai ales prin compararea cu *Septuaginta* – și adăugându-i note și explicații (tâlcuri). Tot episcopul a întreprins demersurile necesare la Viena pentru dobândirea autorizației de tipărire la Blaj a acestei Biblii, alta decât cea de la București.

Lui Samuil Micu i se datorează însă, în proporție covârșitoare, împlinirea acestui grandios efort de erudiție și de talent. A lui e limba domoală, „cuminte”, cum îi caracteriza Nicolae Iorga firea. Învățul ardelean răspundea, prin truda lui monahală, unei nevoi de ordin religios în primul rând, dar îndeplinea și un serviciu de obște pentru toți românii, de oricare confesiune. Fiindcă, așa cum însuși scria în Înștiințare către cetitor: „Scriptura sfântă... românește tâlmăcită la anul 1688 în București s-au fost tipărit, dar cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmire a graiului românesc și mult osibit de limba cea de acum obicinuită, și mai ales de graiul și stilul cel din cărțile besericești, care în toate besericile românești să cetesc... afară de aceasta, acele vechi Biblii atâta s-au împuținat, cât foarte rar, să nu zic bun credincios creștin, ci preot easte la carele să află, și nici cu foarte mare preț, făr' de mare trapdă și osteneală nu să află”.

După o sută și mai bine de ani de la apariție, *Biblia de la București* ceda, așadar, în fața exigențelor timpului. Nu mai corespundea evoluției limbii literare a românilor, și nici lesnicioasei înțelegeri a graiului ei din partea numărului din ce în ce mai mare de credincioși care citeau ori ascultau paginile Sfintei Scripturi. Era nevoie de aducerea lor la nivelul deschiderii intelectuale a lumii mai noi.

Rezultatul a fost o Biblie cu o tipăritură mai puțin artistică decât cea din 1688, dar într-o expresie mai corectă, în sensul de mai apropiată de original și – cu deosebire – mai românească decât oricare din realizările anterioare. Despre ea, un poet ca George Coșbuc a putut scrie: „Negreșit, *Biblia de la Blaj* e cea mai limpede tradusă și mai luminată de înțeles, fiindcă au tradus-o bărbați cu înaltă cultură literară, pe lângă cea teologică”.

A fost această Biblie încă un dar neprețuit și trainic în veac, pe care Școala Ardeleană și Biserica Unită l-au făcut spiritualității panromânești, înălțării ei întru credință și dragoste de limbă curată. Textul ei a fost reprodus la Sanktpetersburg, în 1819, sub auspiciile unei societăți pentru răspândirea Bibliei, apoi la Buzău, într-o onestă ediție inițiată de episcopul Filotei și tipărită între 1854-1856, tot același text de la Blaj, deși n-a fost cu nici un cuvânt pomenit în lunga prefață a episcopului ortodox Andrei Șaguna, care enumeră toate traducerile biblice românești anterioare, a stat, aproape cuvânt cu cuvânt, și la baza ediției de la Sibiu, din 1856, de sub oblăduirea aceluiși Șaguna. Prin aceste ediții, realizate, după cum vedem, în aria ortodoxă, adăugând și faptul că ediția blăjeană era text fundamental pentru greco-catolici, *Biblia* din 1795 a dominat limbajul românesc până în pragul anului 1900, când încep să apară edițiile de mare tiraj tipărite în Anglia pentru străinătate.

De atunci s-au mai realizat și alte traduceri românești, asupra cărora nu stăruim, nu pentru că le-am neglija meritele, ci doar fiindcă nu vrem să alunecăm, în această succintă introducere, spre o lucrare de gen bibliografic. Nu putem, totuși, să nu remarcăm cel puțin traducerea din 1938, direct din ebraică, în care s-au întâlnit erudiția de orientalist și teolog a lui Vasile Radu, cu măiestria vechii limbi românești, de sub pana unui Gala Galaction.

Reeditarea de față a *Bibliei de la Blaj* din 1795 nu-și propune să vină cu ceva cu totul nou. Ea vrea doar să omagieze un moment memorabil din istoria literaturii religioase în limba română, pe un mare învățat, adânc legat de credința în biserică sa și în destinul neamului său – Samuil Micu. Să reazeze în fața ochilor și a conștiinței celor de azi tot ceea ce au însemnat strădaniile Bisericii Unite în propășirea spirituală a poporului român.

S-a săvârșit această lucrare de acum în lumina ce se revarsă peste noi la împlinirea a două milenii de la nașterea Mântuitorului Isus Hristos și a trei veacuri de credință creștină catolică a românilor ardeleni. Am fost pătrunși doar de același gând smerit, pe care cu evlavie ni-l împărtășește prin atât de mișcător și de frumos cuvânt, Samuil Micu: „Tu, cucearnice cetitoriule, toate le ia în parte bună și te folosește cu această a noastră osteneală spre mai mare laudă a lui Dumnezeu și a Sfintei Beserici creștere și a sufletului tău mântuire, că acesta easte scopul ostenealii meale”.

Acad. CAMIL MUREȘANU